

ПРОБЛЕМА РОЗДВОЄННЯ ДУШІ В ПОВІСТЯХ Є. АНДЖЕЄВСЬКОГО «ŁAD SERCA» Й І. БУНІНА «ЖИЗНЬ АРСЕНЬЕВА»

У статті через поетику охарактеризовано способи зображення Є. Анджеєвським й І. Буніним роздвоєння душі головних героїв у повістях «Ład serca» і «Жизнь Арсеньева»; у компаративному аспекті проаналізовано типологічні й специфічні особливості розкриття проблеми роздвоєння душі в обох творах.

Ключові слова: роздвоєння душі, роздвоєння свідомості, внутрішній розлад, гармонія, порядок, життя, смерть, психологія, конвергенція, типологічні особливості, специфічні особливості.

Проблема *роздвоєння свідомості* є однією з найважливіших у психології, але оскільки питання є цікавим не лише для психологів і медиків, а й для літераторів, визначення терміна, крім спеціалізованих довідників, подається також у тлумачних та літературознавчих словниках.

Так, словник української мови поняття *роздвоєння* визначає як «втрату цілісності (почуття, ставлення, погляду); стан внутрішнього розладу; розкол» [3 (4: 157)].

Польський тлумачний словник вказує на те, що «*rozdwójenie jaźni, osobowości*» (*роздвоєння свідомості, особистості*) – є медичним терміном і означає «*zaburzenie psychiczne polegające na występowaniu u tego samego człowieka dwóch różniących się od siebie osobowości*» (психічний розлад, що полягає у виявленні в одній людині двох різних особистостей) [7: 855].

У літературознавчій енциклопедії, крім окреслення самого терміна *роздвоєння свідомості*, подається примітка, що «*роздвоєння свідомості* притаманне творчості романтиків, декадентів, модерністів та ін.» [2 (3: 337)].

Проблема *роздвоєння душі* є наскрізною проблемою повістей Є. Анджеєвського «Ład serca» й І. Буніна «Жизнь Арсеньева», тому й цікавить багатьох дослідників, але в компаративному вимірі тема майже не розглядалася, через що є актуальною.

Мета статті полягає в тому, щоб через компаративістичні засади і поетику охарактеризувати способи зображення роздвоєння душі героїв Є. Анджеєвського й І. Буніна.

Маючи в основі спільну тему, повісті «Ład serca» й «Жизнь Арсеньева» вступають між собою в діалогічні відносини. Така смислова взаємодія між текстами називається конвергенцією. Вперше про це заговорив М. Бахтін, він встановив, що «два сопоставленних чужих висказування, не знающих нічого друг о друге, если только они хоть краешком касаются одной и той же темы (мысли), неизбежно вступают друг с другом в диалогические отношения. Они соприкасаются друг с другом на территории общей темы, общей мысли» [1: 310].

Спільні точки дотику між повістями «Ład serca» й «Жизнь Арсеньева» виявляються вже в їхніх заголовках.

Є. Анджеєвський, розкриваючи проблему *роздвоєння душі* свого героя, ксьондза Сехеня, виходив з поняття *ład* (*лад*), що означає «*harmonijny układ czegoś, porządek*» [7: 417] (гармонійний уклад чогось, порядок). Власне, *лад серця* (*ład serca*) – це той стан душевного спокою, до якого прагне, але не має в житті герой Є. Анджеєвського, тому неодноразово з жалем розмірковує: «*Ale cóż kruchszego nad spokój serca, które raz dotknięte zostało szaleństwem niepokoju!*» [6: 32]¹. Ксьондз Сехень глибоко страждає, відчуваючи, що неспокій його душі викликаний існуванням у ній двох протилежних істот: «*Działy w nim teraz obok siebie dwie istoty, jedna złorzecząca drugiej... Były to niby dwa ciała, każde pozornie całkowite, lecz tak z sobą nawzajem szczipione, iż ruch jednego wywoływał natychmiastowy odruch drugiego*» [6: 165]².

Ключовим поняттям повісті І. Буніна є *життя* (*жизнь*) людини. Бунінський герой Алексей Арсеньєв переживає внутрішню *роздвоєність* власної душі через гостре відчуття подвійності самого життя: «После похорон я пробыл в Васильевском еще с полмесяца, продолжая находиться все в том же *обостренном и двойственном ощущении той самой жизни*, непостижимый и ужасный конец которой я только что видел воочию» [2: 296].

А. Саакянц, розмірковуючи над правдивістю подій у повісті І. Буніна, вказує на те, що «“Жизнь Арсеньева” писалась в тот период жизни Бунина, когда... обострённое, радостное и волнующее чувство жизни, ее “тайн и бездн”, каждого ее мгновения имело обратной стороной столь же повышенное и тревожное ощущение конца, такой же неразгаданности его, как и начала всякого существования» [2: 190].

Свої хвилювання відносно двобічності людського існування російський письменник передає головному героєві, котрий навіть у подиху смерті відчуває пульсацію всепереможного життя. Алексей Арсеньєв, усвідомлюючи природний порядок речей, при якому народження змінюється смертю, бунтує проти такого порядку. Так, дивлячись на мертвого Писарева, він загадує його живим: «Он лежал, являя обычную картину покойника, только что положенного на стол, – картину, поражающую ещё только своей странностью, – в том самом зале, где две недели тому назад он стоял и улыбался на пороге, щурясь от вечернего солнца и своей папиросы...» [2: 287]. Настрій бунінського героя постійно змінюється: то здається, що він примирився зі звичним ходом подій, піддавшись загальному настрою згасання, то знов, вдихнувши на повні груди весняного повітря, потрапляє під владу нових життєдайних сил. Для передачі похмурого стану душі Алексея Арсеньєва І. Бунін спеціально використовує повтор прикметника *темный*: «В окна зала ещё алел над дальними полями *темный* весенний закат, но сумерки, поднимавшиеся с *темной* речной долины, с *темных* сырых полей, со всей *темной* холодеющей земли, снизу затопляли его все гуще, в *тёмном* зале, полным народом, было мутно от ладана, и сквозь эту *темноту* и муть у всех в руках золотисто горели восковые свечи... И я пристально смотрел то вперёд, туда, где в дымном блеске и сумраке тускло и уже страшно мерцал как-то скорбно-поникший, *потемневший* за день лик покойника, то с горячей нежностью, с чувством единственного спасительного прибежища находил в толпе личико тихо и скромно стоявшей Анхен, тепло и невинно озаренное огоньком свечи снизу...» [2: 288]. Навіть у цій невеселій картині погляд героя знаходить спокій і відряду, виділяючи крізь *темноту* і *муть*, при золотистому світлі свічок, обличчя коханої.

Ще чіткіше виявляється контраст між *вічним*, *милим*, *безсенсовним* життям та смертю в наступній картині, де в *яскравий* і *ніжно-зелений* опис природи вривається образ

нової темно-фіолетової кришки гроба. Пейзаж складений із протилежних звуків і тонів, сприймається суперечливо: *алеї* у ньому – *світлі і темні*, в *тиші* кричать граки, на душі – *солодко і боляче*: «Утро было тихое, теплое, ясное. Солнце пригревало сухое крыльцо, ярко и нежно зеленеющий двор и еще низкий, сквозной, однако уже повесеннему сереющий в мягком блеске сад. Но я вдруг взглянул вокруг – и с ужасом увидел совсем рядом с собой длинную, стойкую прислоненную к стене, новую темно-фиолетовую крышку гроба. Я сбежал с крыльца, ушел в сад, долго ходил по его нагим, светлым и темным аллеям... сладко и больно умилял душу запах земли, молодой травы, однообразно, важно и торжествующе, не нарушая кроткой тишины сада, орали грачи... И во всем была смерть, смерть, смешанная с вечной, милой и бесцельной жизнью!» [2: 288 – 289].

Подібні відчуття, а саме – вічності і плинності життя, тісного зв'язку життя зі смертю – має герой Є. Анджеєвського: «Gdy patrzę na jakiegoś człowieka lub myślę o nim, prześladują mnie nieraz dwa obrazy. Jeden ukazuje mi tego człowieka jako dziecko, a drugi zmienia żyjącego rysz w umarłe» [6: 99]³.

Тякі думки часто переслідують ксьондза Сехеня, в розмові з самим собою він розмірковує: «Od chwili narodzin żyjemy zawsze ze swoją śmiercią... W każdą radość, w każde uniesienie wplątany jest ten posępny cień. Żyjemy, powoli umierając. Może się nam wydawać, iż jesteśmy po brzegi wypełnieni życiem, a tymczasem jest w nas sama już tylko śmierć» [6: 99]⁴.

Герой І. Буніна хоча й усвідомлює, що «все человеческие радости бедны» [2: 207], але, на відміну від ксьондза Сехеня, вміє і в печалі відшукати радість: «Но была в этой грусти и большая тайная радость, счастье наконец-то осуществившейся мечты, какой-то свободы и воли, деятельности, движения...» [2: 341].

Незважаючи на те, що герої обох повістей мають подібні переживання, відчуваючи роздвоєння власної душі, все ж такі причини внутрішньої дисгармонії є різними. Так, герой Є. Анджеєвського, на що вказував також В. Назарець, «не може навести “лад” у своєму серці, повсякчас розриваючись між потребою і бажанням вірити та сумнівами в існуванні Бога» [4: 42]. Роздвоєння душі свого героя Є. Анджеєвський передає як *rozdarcie wewnętrzne*, якому протиставляється *spokój serca, uciszenie, ład*.

Герой І. Буніна – «весь из каких-то удивительных противоположностей» [2: 394], відчуває «вечный раздор между мечтой и существенностью», вечную **неосуществимость** *полноты и цельности* любови. Алексей Арсеньев, будучи натурою поетичною, живе у вигаданому світі і бореться з прагматичністю реального життя. *Роздвоєння душі* герої переживає як *раздор, борьбу с “неосуществимостью”, поиски неуловимого счастья, неосуществимость полноты и цельности, двойственность оцущения той самой жизни*.

«И вот моя жизнь стала все больше и больше превращаться в эту новую борьбу с «неосуществимостью», в поиски и уловение этого другого, тоже неуловимого счастья, в преследование его, в непрестанное думанье о нем» [2: 403].

Герой «Жизни Арсеньева» перебуває в постійному пошуку, в гонінні за мрією; усвідомлюючи марність своєї боротьби, страждає сам і робить нещасними тих, хто його любить: «Так начались мои отроческие годы, когда особенно напряженно жил я не той подлинной жизнью, что окружала меня, а той, в которую она для меня преображалась, больше же всего *вымышленной*. Подлинная жизнь была бедна» 2: [229].

Якщо Алексей Арсеньєв активно бореться, незважаючи на власне розуміння примарності життя, то герой «*Ładu serca*» придушуючи будь-який бунт своєї душі, не знаходить

в ній рівноваги: «Czemu dławił w sobie i deptał *bunt*, który w nim rósł? Dlaczego rozgrzeszał zamiast przekląć, upokorzyć, siłą rzucić na kolana? Dłoń, która kreśliła znak krzyża, powinna by raczej pięścią zaciśniętą wznieść się w górę i zapłonąć gniewem sprawiedliwej pomsty. A on tymczasem błogosławił odchodzących drogą, której ciemny, kręty szlak znał i nienawidził. Cóż za męka, jakie upodlenie» [6: 29]⁵.

Ксьондз Сехень, перемагаючи зло в своїй душі, хоч і не здобуває для себе спокою, але зате пробуджує найкращі почуття, добрі порухи в серцях проститутки і злочинця.

Таким чином, С. Анджеєвський і І. Бунін по-різному розкривають проблему *роздвоєння душі* своїх персонажів. Так, польський письменник у повісті «Ład serca» протиставляє стан внутрішнього розладу головного героя стану душевного спокою і гармонії. Найчастіше проблема *роздвоєння свідомості* розкривається С. Анджеєвським за допомогою внутрішнього монологу, що являє собою бесіду двох співрозмовників з протилежними поглядами. У повісті І. Буніна розповідь ведеться від першої особи, тому нагадує сповідь головного героя, котрий перебуває в постійній напруженій боротьбі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках // Эстетика словесного творчества / Издание второе / Сост. С. Г. Бочаров / Примеч. С. С. Аверинцева и С. Г. Бочарова. – М. : Искусство, 1986. – С. 297 – 325.
2. Бунин И. А. Жизнь Арсеньева. Роман, рассказы / Сост. и авт. сопровод. текстов Анна Саакянц. – Москва : Молодая гвардия, 1987. – 542 с.
3. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. – Т. 2 / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – К. : ВЦ «Академія», 2007 – 624 с.
4. Назарець В. Анджеєвський Єжи // Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник : у 2 т. – Т. 1 : А – К / За ред. Н. Михальської та Б. Шавурського. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – С. 42 – 44.
5. Новий тлумачний словник української мови : в 3 т. / уклад. Василь Яременко, Оксана Сліпушко. – К. : Аконті, 2004– Т. 3. – 2004. – 862 с.
6. Andrzejewski J. Ład serca. – Warszawa : Państwowy Instytut Wydawniczy, 1957. – 263 s.
7. Nowy słownik języka polskiego. – Warszawa : PWN, 2003. – 1311 с.

ПРИМІТКИ

1. «Що є більш крихким, ніж *спокій серця*, якого хоч раз торкнулося *божевілля неспокою!*» (тут і далі переклад – мій – В. О.).
2. «*Діяли в ньому зараз поруч дві істоти*, одна лаяла іншу. Були це ніби *два тіла*, кожне, на вигляд, неподільне, але так між собою взаємно з'єднані, що рух одного відразу ж викликав відрух іншого»
3. «Коли дивлюся на якусь людину або думаю про неї, переслідують мене часто *два образи*. Один показує мені цю людину *дитиною*, а інший змінює живі *риси на мертві*».
4. «З моменту нашого народження *живемо* завжди зі своєю *смертю*... У кожную *радість*, у кожне захоплення вплетена ця похмура *тінь*. *Живемо*, поволі *вмираючи*. Може нам видаватися, що ми *наповнені життям* по вінця, а тим часом є в нас одна лише *смерть*».

5. «Чому душив у собі й топтав *бунт*, котрий ріс у ньому? Чому відпускав гріхи замість проклясти, принизити, силою кинути на коліна? Рука, що креслила знак хреста, швидше повинна була б затиснутим кулаком піднятися вгору і запалати гнівом справедливої помсти. А він тим часом благословляв тих, котрі відходили дорогою, темний, звивистий шлях якої він знав і ненавидів. Що за мука, яка підлість».

Остапчук В., канд. філолог. наук, асист.
Восточноєвропейский нац. ун-т имени Леси Украинки, Луцк

ПРОБЛЕМА РАЗДВОЕНИЯ ДУШИ В ПОВЕСТЯХ Е.АНДЖЕЕВСКОГО «ŁAD SERCA» И И.БУНИНА «ЖИЗНЬ АРСЕНЬЕВА»

В статье сквозь призму проблемы поэтики охарактеризованы способы изображения Е. Анджеевским и И. Буниным раздвоения души главных героев повестей «Ład serca» и «Жизнь Арсеньева»; в компаративном аспекте проанализированы типологические и специфические особенности раскрытия проблемы раздвоения души в обоих произведениях.

Ключевые слова: раздвоение души, раздвоение сознания, внутренний разлад, гармония, порядок, жизнь, смерть, психология, конвергенция, типологические особенности, специфические особенности.

Ostapchuk V., PhD, Assistant
Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk

THE PROBLEM OF SPLIT SOUL IN THE STORIES BY ANDZHEJEVSKY «ŁAD SERCA» (HARMONY OF THE HEART) AND BY BUNIN «THE LIFE OF ARSENYEV»

The ways of description of split soul of the main characters by Andzhejevsky and by Bunin in the stories «Harmony of the heart» and «The life of Arsenyev» are characterized in the article through the poetry; typological and specific features of disclosure of split soul problems in both works are analyzed in the comparative aspect.

Key words: split soul, split consciousness, internal discord, harmony, order, life, death, psychology, convergence, typological and specific features.